

Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsus: kaitseväeteenistusalaste sүүtegede regulatsioon

- I. Probleem, sihtrühm ja eesmärk
- II. Hetkeolukord, uuringud ja analüüsid
- III. Probleemi võimalikud mitteregulatiivsed lahendused
- IV. Probleemi võimalikud regulatiivsed lahendused
- V. Regulatiivsete võimaluste mõjude eelanalüüs ja mõju olulisus
- VI. Kavandatav õiguslik regulatsioon ja selle väljatöötamise tegevuskava
- VII. Muudatuste ja mõjude loetelu

I. Probleem, sihtrühm ja eesmärk

1. Probleemi kirjeldus ja selle tekke põhjus

Sissejuhatus

Käesolev väljatöötamiskavatsus (edaspidi *VTK*) on üks osa Euroopa Liidu Euroopa Sotisaalfondist ja Rahandusministeeriumi eelarvest rahastatava projekti „Õiguse revisjon“ raames läbiviidava riigikaitseõiguse revisjonist. 2015. aasta sügisel algatatud riigikaitseõiguse revisjoni eesmärgiks seati riigikaitseõiguse põhimõtete kitsaskohtade analüüsimine ning kaasaegse ning muutunud julgeolekuolukorra vajadusi arvestava riigikaitseõiguse regulatsiooni muudatuste välja töötamine. Riigikaitseõiguse revisjoni ühe teemana analüüsiti kaitseväeteenistusalaste sүүtegeid, kuivõrd karistusõiguse revisjon ei hõlmanud kaitseväeteenistusalaste sүүtegede peatükki.

Kaitseväeteenistusalaste sүүtegede näol on tegemist riigivastaste sүүtegede ühe eriliigiga, millel on ühiseid tunnuseid ametialaste sүүtegedega, kuna ka kaitseväeteenistusalaste sүүtegedega kahjustatakse riigivalitsemist seestpoolt. Kaitseväeteenistusalaste sүүteod on suunatud sõjalise riigikaitse korraldamise ja kaitsevälise distsipliini vastu. Eksimused kaitseväge ja kaitsevälise korra vastu võivad halvata riigi sõjalise valmisolekut, raskendada riigi kaitsmist, kujutada ohtu riigi või isikute seadusega kaitstud õigustele ja huvidele või seada ohtu Eesti riigi rahvusvaheliste sõjaliste kohustuste täitmise.¹

Kaitseväeteenistusalaste sүүtegede regulatsiooni ei ole süstemaatiliselt ja terviklikult varasemalt analüüsitud ja uuendatud. Niisamuti ei ole kaitseväeteenistusalaste sүүtegede peatükki karistusseadustiku (edaspidi *KarS*) jõustumisest 2002. aastal sisuliselt muudetud. Ainsa koosseisuna on kehtetuks tunnistatud *KarS* § 444, mis käsitles sise- ja distsiplinaarmäärustiku rikkumisi. 15.03.2007 jõustusid *KarS*-i ametialaste kuritegude ulatuslikud muudatused, kuid kaitseväeteenistusalaste kuriteod jäid muudatustega kooskõlla viimata. Samuti on mitmed sүүteokoosseisud vastuolus *KarS*-i 2014. aastal lõpule jõudnud revisjoni põhimõtetega kaotada ära dubleerivad koosseisud.

Väljatöötamiskavatsus puudutab *KarS*-i kaitseväeteenistusalaste sүүtegede (*KarS* 24. ptk) ning efektiivse riigikaitse tagamiseks vajalike muude kuriteokoosseisude regulatsioone (*KarS* 15. ptk 5. jagu „Sүүteod riigi kaitsevõime vastu“). Kaitseväeteenistusalaste sүүtegede regulatsiooni täpsustamisel ja muutmisel lähtutakse *KarS*-i revisjoni aluseks olevatest põhimõtetest (loobuda

¹ Karistusseadustiku kommenteeritud väljaanne. 24. ptk.

väärteo prejuditsioonist, üks tegu ei saa olla nii kuritegu kui väärtegu; väärteo korduv toimepanemine ei muuda seda kuriteoks jne).

Probleem 1: KarS`is on enamohtlikuna sätestatud vaid sõja- ja erakorralise seisukorra ajal toimepandud teod, katmata muid riigikaitsega seotud olukordi

KarS § 58 p 5 näeb üldise koosseisuvälise raskendava asjaoluna ette teo toimepanemise sõjaseisukorra või erakorralise seisukorra ajal. Samuti mitmed KarS koosseisud

- koormise täitmata jätmine (§ 261 lg 2),
- keeldumine kästu täitmisest (§ 432 lg 3),
- käsu täitmata jätmine (§ 433 lg 2),
- vägivald kaitseväeteenistuses oleva isiku vastu (§ 435 lg 2),
- omavoliline lahkumine väeosast (436 lg 3),
- väejooks (§ 439 lg 2),
- kaitseväeteenistusest kõrvalehoidumine (§ 440 lg 3),
- võimu kuritarvitamine (§ 446 lg 2),
- teenistusalane lohakus (§ 447 lg 2),
- Kaitseväge ja Kaitseliidu vara pillamine (§ 448 lg 2),
- hukkuva sõjalaeva mahajätmine (§ 450 lg 2)

näevad ette enamohtliku koosseisu (kvalifitseeritud koosseis, koosseisuline raskendav asjaolu), juhul kui tegu oli toime pandud sõjaseisukorra või enamasti ka erakorralise seisukorra ajal.

KarS näeb enamohtliku koosseisu või koosseisuvälise raskendava asjaoluna ette üksnes teo toimepanemise sõja- või erakorralise seisukorra ajal, kuid ei laiene muude riigikaitsega seotud olukordade (RKO-de)² puhul, milleks on

1. eriolukord,
2. kõrgendatud kaitsevalmidus,
3. mobilisatsioon/demobilisatsioon ning
4. kaitseväge kasutamine rahvusvahelisel sõjaliselt operatsioonil väljaspool Eesti Vabariigi territooriumi.

Riigikaitse laiast käsitusest tulenevalt erinevate hübriidohtude korral, mida tõrjutakse enne või väljaspool väljakuulutatud sõjaseisukorda ning juhul kui nende tõrjeks kaasatakse Kaitseväge, võib tugevdatud kaitsevälise distsipliini tagamine, mille oluliseks osaks on ka karistusõigus, olla isegi kriitilisem kui sõjaseisukorras. Ebaselgetel asjaoludel toimunud laiaulatusliku bioloogilise- küber-, või tähtsa tehnoloogilise rajatise vastu tehtud rünnaku, terroriakti või võõrvõitlejate varjatud infiltreerumise stsenaariumi korral langeb esmane ainuvastutus nende ohtude tõrjumisel Eesti riigiorganitele. Seejuures ei pruugi klassikalist sõjaseisukorda järgnedagi, vaid asi otsustatakse sellise ohu otsustava tõrjumise või mittetõrjumisega esimeste tundide, päevade ja nädalate jooksul, juhul kui valitsus selleks Kaitseväge otsustab kaasata. Eestist suurema võimaliku agressoriga avalikku lahingutegevusse astumisel jagab Eesti rünnaku tõrjumise koormat koos oma NATO ja Euroopa Liidu (edaspidi EL) liitlastega, seejuures kandes konflikti põhivastust just selle algusfaasis, kus ei pruugi sõjaseisukorda veel olla väljakuulutatud, kuid mida aeg edasi seda rohkem tuginedes NATO liitlaste jõule. Tänapäevast KarSi regulatsioon ei taga nimetatud olukordades samaväärset õigushüve kaitset.

² Riigikaitsega seotud olukord hõlmab siin ja edaspidi eriolukorda, kõrgendatud kaitsevalmidust, mobilisatsiooni, demobilisatsiooni, erakorralist seisukorda ja sõjaseisukorda, samuti kaitseväge kasutamist väljaspool Eesti Vabariigi territooriumi.

Probleem 2. Salakuulamine, kaitseväes võimuharamine ning riigisaladuse avalikustamine ei ole enamohtlikuna karistatavad kui need on toime pandud RKO ajal

Mitmete riigikaitsega seotud kuritegude juures on ette nähtud enamohtlik koosseis sama teo eest, juhul kui see on toime pandud sõja- või erakorralise seisukorra ajal. Vajadusest laiendada seda määratlust kõigile riigikaitsega seotud olukordadele on selgitatud eelmises osas probleem nr 1 juures. Samas teatud seotud koosseisudes hetkel vastav enamohtlik koosseis, mis diferentseeriks karistust riigikaitsega seotud olukorra ajal, puudub sootuks – nendeks on salakuulamine (§ 234), võimuharamine kaitseväes (§ 251) ning riigisaladuse avalikustamine (§ 241). Nende koosseisude puhul ei ole enamohtlikuna kriminaliseeritud nende toimepanemine ka erakorralisele- ja sõjaseisukorra ja ka muude RKO-de ajal.

Näiteks prantsuse seaduses on olemas enamohtlikud koosseisud. Seadus eristab sõjaväelist pööret (L323-1 ja sõjaväelist pööret sõjaajal (L323-3), posti hülgamist (L324-7) ja posti hülgamist vaenlase juuresolekul (L324-5), samuti sätestades eraldi reetmise ja spionaaži sõjaajal (L331-1), muu riigikaitse õõnestamise sõjaajal (L332-1), riigisaladuse rikkumise sõjaajal (L322-2), nähes nende tegude eest sõjaajal oluliselt rangema karistuse, enamasti kuni eluaegse vangistuse.

Muude võrdlusriikide kaitseväeteenistusalaste süütegude puhul selline erisus nii markantselt esile ei tulnud, kuid sellest aspektist pole läbi vaadatud neid süüteokoosseise, mis ei paikne kaitseväeteenistusalaste hulgas. Prantslaste regulatsioon on kohati ülidetailne ja liigagi range, nagu on ühes analüüsi osas detailselt välja toodud, kuid kõnealune küsimus võiks olla üks vähestest kohtadest, kus prantsuse regulatsioonist võiks teatud osas eeskujuks võtta, kuna see haakub riigikaitse laia käsituse ideoloogiaga.

Sõja- või muu RKO ajal rangema vastutuse ettenägemine teatud kuritegude puhul on põhjendatud selle ohtlikkusega ning asjaoluga, et vastava teo toimepanemine võib sõjaajal kaasa tuua pöördumatuid tagajärgi, võrreldes rahuaja või muu tavaolukorraga, kus on olemas suurem ajaline ja muu võimekus selliste tegude tagajärgede neutraliseerimiseks ning seega kahjuliku tagajärje ärahoidmiseks, kuna vastav kuritegu ei ole toime pandud kõige otsustavamal hetkel. Näiteks kui rahuajal avaldatakse riigisaladusi – olgu selleks siis kaitseväe salajased plaanid, varustus jne – võtab „spioon“ üles leidmine, salajastes plaanides muudatuste tegemine ja muude kahjulike tagajärgede kõrvaldamine aega. Sama teo toimepanemisel lahingutegevuse ajal ei pruugi enam olla võimalust kahjuliku tagajärje ärahoidmiseks ning tulemuseks võib olla kaotatud lahing või sõda ja hukkunud kaitseväelased või tsiviilisikud. Samamoodi võib võimuharamine kaitseväes sõja- vs rahuajal tuua kaasa kardinaalselt erinevaid tulemusi riigi kui terviku seisukohast. Samuti kui võrrelda arvukaid kaitseteenistusalaseid süütegeid, kus juba täna on ette nähtud enamohtlik koosseis sõja- või erakorralise seisukorra ajal toimepandud teo eest, siis võrreldes käesolevas osas käsitletavate kuritegudega on mitmed neist märksa kergema võimaliku kahjuliku mõjuga võrreldes näiteks võimuharamise või riigisaladuse avaldamisega, milliste puhul teo kahjulikkust võimendav efekt tulenevalt selle toimepanemise ajast RKO ajal võib olla palju suurem.

Lisaks on analüüsi eelmises osas välja toodud põhjendused, miks on KarS nendes kohtades, kus on juba ette nähtud raskem vastutus tulenevalt teo toimepanemise ajast, põhjendatud sõja- ja erakorralise seisukorra laiendamine ka muudele RKO-dele. Juhul kui seda teha, on põhjendatud samasuguse lahenduse ettenägemine ka lisanduvates koosseisudes.

Probleem 3: Osade kaitseväeteenistusalaste süütegude puhul on jätkuvalt ette nähtud distsiplinaarprejuditsioon

Karistusõiguse revisjoni käigus seati üheks eesmärgiks loobuda väärteoprejuditsioonist kuritegude koosseisudes ning revisjoni õigusteoreetilisi aluseid on põhjalikult käsitlenud professor Jaan Sootak oma sellekohases artiklis.³ KarS revisjoni seletuskirja⁴ kohaselt isiku karistamine kuriteo eest tingimisel, et ta on varem sama teo eest karistatud väärteokaristusega, tähendab sisuliselt kuriteokaristuse kohaldamist väärteo – ehkki korduva väärteo – eest. Väärteo varasem toimepanemine ei muuda uut väärtegu raskemaks, sest selle ebaõigluse sisu jääb ikka samaks, ei ületa väärteo raskuse künnist ega ulatu kuriteo ebaõigluseni. Õigusriiklikult tähendab väärteoprejuditsioon topeltkaristamise keelu rikkumist, sest uue teo eest kuriteokaristuse kohaldamisega karistatakse isikut sisuliselt veel kord juba toimepandud ja karistuse pälvinud väärteo eest. Väärteoprejuditsioon kujul, nagu see on praegu mitmetes karistusseadustiku eriosa koosseisudes ette nähtud, ei ole kooskõlas PS § 12 lg 1 esimesest lausest tuleneva õigusloome võrdsuse põhimõttega. Väärteokoosseis ei ole vajalik selliste kohustuste puhul, mis kehtivad üksnes teatud isikutegruppidele, seega kui käsu või keelu täitmise saab piisaval määral tagada tööõiguslike, distsiplinaarõiguslike vms vahenditega. Sellistel juhtudel peaks distsiplinaarvastusest piisama ning väärteokaristust pole tingimata vaja ette näha. Täna ongi eeltoodust lähtuvalt KarS-i eriosa kuriteokoosseisudest väärteoprejuditsioon välja jäetud.

KarS §-d 432 ja 433 (käsu täitmisest keeldumine ja käsu täitmata jätmine) on ainsad KarS kuriteokoosseisud, kus on ette nähtud distsiplinaarprejuditsioon. Kuivõrd distsiplinaarkaristus on väärteokaristusest karistuste hierarhias veel üks aste kergem, siis samad põhjendused, mis kehtisid väärteoprejuditsiooni kaotamise alustena, peaksid veelgi enam kehtima distsiplinaarprejuditsiooni korral. Siiski ei kehti distsiplinaarprejuditsiooni puhul erinevalt väärteoprejuditsioonist topeltkaristamise keelu rikkumise argument, kuivõrd distsiplinaarkaristus võib olla ka süüteokaristusega paralleelselt kohaldatav. Distsiplinaarkaristused, seal kus need veel on säilinud, näiteks avalikus teenistuses, ei ole aluseks korduvuse korral kuriteo eest karistamiseks.

KarS §-de 432 ja 433 koosseisudest distsiplinaarprejuditsiooni kaotamisel tuleb siiski määratlada vastavate distsiplinaar- ja süütegude vaheline piir. KVTS § 166 määratleb distsiplinaarsüüteona seadusest või selle alusel kehtestatud õigusaktist tulenevate teenistusülesannetega seotud põhimõtete eiramise ning nõuete ja teenistusülesannete täitmata jätmise ja nende mittenõuetekohane täitmine. Seega võib ka käsu mittetäitmine ja selle täitmisest keeldumine olla kaitseväeline distsiplinaarsüütegu. KarS-i kuriteokoosseisud, kui koosseisus endas pole teisiti ette nähtud, kohalduvad üksnes tahtliku teo puhul. KarS §-d 423 ja 433 näevad samuti ette vastutuse üksnes tahtliku teo korral. Seega käsu mittetäitmisel kui ei nähtu või ei ole tõendatud, et see oli tahtlik, on vastutus KarS § 433 järgi välistatud. KarS § 432 ehk käsu täitmisest keeldumine on aga oma olemuselt pigem üksnes tahtlik tegu. Süüteovastutus ei välista distsiplinaarkaristust sama teo eest ning vastupidi, distsiplinaarkaristus ei välista sama teo eest süüteovastutust. Seega juhtudel, kus käsu täitmata jätmine ei ole ilmselt tahtlik või kui puudub perspektiiv tahtlust tõendada, jääb tegu karistatavaks üksnes distsiplinaarkorras. Silmas tuleb pidada seda, et isiku süüdimõistmisel kuriteos tuleb nii teo objektiivne (ehk käsu täitmata jätmine) kui ka subjektiivne koosseis (isiku tahtlus objektiivse koosseisu kõigi elementide realiseerimiseks) täies mahus vastavalt süüteomenetluse reeglitele tõendada ning juhul kui ükskõik kumma osas jääb ümberlukkamata kahtlusi, ei ole võimalik

³ Jaan Sootak, Karistusõiguse revisjon kuriteo-, väärteo- ja haldusõiguse piirimail. Juridica IV, 2013, lk 248

⁴ Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri. Kättesaadav http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/karistusseadustiku_ja_sellega_seonduvalt_teiste_seaduste_muutmise_seaduse_eelnou_seletuskiri_3.12.2013.pdf

isikut karistada. Käsu täitmisest keeldumine aga reeglina seisneb mingisuguses demonstratiivses käitumisaktis ning sellisel juhul kohaldub reeglina koheselt kriminaalvastutus.

Probleem 4: Grupiline deserteerumine ei ole enamohtlikuna karistatav

KarS § 436 (omavoliline lahkumine väeosast ja muust teenistuskohast), § 437 (omavoliline lahkumine väeosast ja muust teenistuskohast teenistusrelvaga), § 438 (väeosa mahajätmine lahingolukorras) ning § 439 (väejooks) ei näe ette enamohtlikku koosseisu, kui need teod pannakse toime grupis. Samas näiteks § 423 lg 2 näeb ette enamohtliku koosseisu grupi poolt avalikult käsu täitmisest keeldumise (mäss) eest. Koosseisuvälise raskendava asjaoluna näeb KarS § 58 p 10 siiski ette teo toimepanemise grupis. Sellele vaatamata on KarSis väga arvukalt kuritegusid, mille toimepanemine grupis on sätestatud ka koosseisulise raskendava asjaoluna.

Prantsuse regulatsioonis on eraldi kriminaliseeritud vandenõu korras ehk grupiline deserteerumine (L321-4) ning relvastatud grupiviisiline deserteerumine (L 321-12). Grupilise deserteerumise karistatavus enamohtliku koosseisuna töötab vastu kalkulatsioonile, mille kohaselt grupis selle teo toimepanemine on kindlam - kui saadakse näiteks nõusse vahiposti pidaja või veel teisi asjaosalisi, väheneb tunduvalt esialgse vahelejäämise oht. On veel terve rida muid psühholoogilisi faktoreid, mis võiksid teha grupis nende tegude toimepanemise lihtsamaks ning karistusõigus võiks seda tasakaalustada. Objektiivselt võttes kahjustab suurema grupi lahkumine aga oluliselt rohkem üksuse lahinguvõimekust võrreldes sellega, kui lahkub üksik kaitseväeteenistlane. Iseäranis suurt mõju võib avaldada see, kui grupp lahkub koos relvadega. Prantsuse väga arvukatest, Eesti õiguskorrale tundmatutest, kaitseväeteenistusalaste kuritegude koosseisudest oleks siinjuures üksikutes kohtades võimalik eeskju võtta.

Probleem 5: Masinate, lendude ja laevajuhtimise nõuete rikkumine on põhjendamatult kaitseväeteenistusalaste kuritegudena kriminaliseeritud

KarS §-i 117 järgi karistatakse surma põhjustamise eest ettevaatamatusest kuni 3 aastase vangistusega, kui põhjustati kahe või enama inimese surm siis kuni 5 aastase vangistusega. Ettevaatamatusest raske tervisekahjustuse tekitamine on karistava vastavalt kuni 1 või kuni 3 aastase vangistusega. Tahtliku surma või tervisekahjustamise eest on ette nähtud märksa rangemad karistused – kuni 15 aastat vangistust, mõrva eest eluaegne vangistust ning kuni 12 aastat tervisekahjustuse tekitamise eest. Nimetatud koosseisud on üldised, see tähendab, et nad ei sõltu surma või tervisekahju tekitamise vahendist või meetodist. Näiteks võib tervisekahjustuse tekitada nii peksmise, külm- kui tulirelvaga, mürgitamise, tehnilise või transpordivahendiga, arsti poolt ravimise käigus, sealhulgas vastava meditsiiniaparaadi kasutusjuhendite rikkumise tõttu jne.

Siiski on KarS ette näinud ka teatud erikoosseisud: näiteks §-s 197 töötervishoiu- või tööohutusnõuete eiramisega (tahtliku rikkumisega) ettevaatamatusest raske tervisekahjustuse tekitamine on karistatav kuni 3 aastase ja surma korral kuni 5 aastase vangistusega; § 198 töötervishoiu- või tööohutusnõuete eiramine ettevaatamatusest, kui sellega tekitati inimesele raske tervisekahjustus, on karistatav kuni 1 aastase ning surma korral kuni 3 aastase vangistusega. Seejuures on erikoosseisude sanktsioonivahemik sama, mis üldkoosseisudel.

Samuti on KarS §-s 422 ja 423 ette nähtud vastavad peegelkoosseisud mootor-, õhu- või veesõiduki või trammi või raudteeveeremi juhi poolt liiklus või käitusnõuete rikkumise eest – tahtlike eeskirjade rikkumise puhul ettevaatamatusest raske tervisekahjustuse või surma põhjustamine on karistatav kuni 5 aastase vangistusega ning kahe või enama inimese surma põhjustamisel 3-12 aastase vangistusega. Ettevaatamatusest liiklus- ja käitusnõuete rikkumisel on sanktsioon vastavalt 3 või 5 aastat vangistust.

Seega on tänane sanktsioonisüsteem selline, et näiteks töötervishoiu-, tööohutuse- või kemikaalide käitlemise nõuete tahtliku rikkumisega ettevaatamatusest põhjustatud surm on karistatav maksimaalselt 5 aastase vangistusega, kui aga sama tegu panna toime mootor-, õhu-, või veesõiduki või trammi või raudteeveeremi juhi poolt, on maksimaalne karistus üle kahe korra suurem ehk kuni 12 aastat vangistust.

Kaitseväeteenistusalaste süütegude peatükis on 3 sellekohast koosseisu: 1) § 441 lahingutehnika, spetsiaal- või transpordimasina käitusnõuete rikkumise eest, kui sellega on ettevaatamatusest põhjustatud inimese surm, tekitatud inimesele raske tervisekahjustus või tekitatud suur kahju karistatakse ühe- kuni 5 aastase vangistusega; 2) § 442 lendude nõuete rikkumise eest 2 kuni 10 aastane vangistus ning 3) laevajuhtimise nõuete rikkumise eest 2 kuni 10 aastane vangistus.

Üldiselt ei ole reeglina sellised surma või tervisekahjustuse ettevaatamatusest tekitamise erikoosseisud vajalikud ning enamike elu eri valdkondade puhul neid ei olegi, sest nad partikularistlikult tõstavad esile teatud sama tagajärjega teo tehnilist poolt, mis ei oma tagajärje suhtes erinevat mõju võrreldes mõne muu tehnilise vahendiga. Erinevaid võimalusi tekitada seadme, masina, eseme või ainega tervisekahjustust või surma on lugematu arv ning põhimõtteliselt ei ole õiguspoliitiliselt mõistlik hakata iga sellise tehnilise juhtumi jaoks erinormi looma. Tagajärje suhtes pole vahet, kas ettevaatamatusest tekitatakse surm seetõttu, et rikuti gaasiballooni, köögikombaini, puudelõhkumisel kasutatava kirve varre otsa kinnitamise-, mööbli seina külge kinnitamise, ehitamise- või muu masina või sõiduki käitamise juhendeid. Samuti näiteks arvuti teel kaugjuhitava veepuhastusjaama töötaja poolt mingi kemikaali valesti doseerimisega tekitatud kahjustuse tekitamine peaks alluma üldisele tagajärjedelikti loogikale - sõltuvalt sellest kas tegu on teadliku või hooletu tegevusega, võib see kvalifitseeruda nt. mõrvaks, ettevaatamatusest surma põhjustamiseks jne. Ebavajalik on hakata iga uue või vana tehnoloogilise rakenduse jaoks looma kuriteo erikoosseisu. Teatud juhtudel on see siiski osutunud vajalikuks, iseäranis siis, kui seadusandja on pidanud vajalikuks rangema sanktsiooniga rõhutada teatud liiki enamlevinud seadmete või masinate käituseeskirjade täitmise erilist olulisust – näiteks liikluses. Sellisel juhul on enamasti siiski tegemist mitte juriidilise, vaid sotsiaalpsühholoogilise vajadusega. Analoogiline diskussioon, kas riskivastutus suurema ohu allika puhul peaks olema reguleeritud üld- või pigem tehnoloogiapõhise erikoosseisude abil, käib ka tsiviilõiguses,⁵ mõlemad lähenemised on õigusfilosoofiliselt mõeldavad ja kasutatavad, kuid seoses tehnoloogia arengu ja selle erinevate avaldumismvormide paljususe suurenemisega on viimasel ajal rohkem toetust hakanud koguma tehnoloogianeutraalne reguleerimisviis.

Lisaks on küsitav, miks KarS §-d 441-443 diferentseerivad sama tagajärje puhul sanktsiooni kahekordselt, sõltuvalt sellest kas tagajärg põhjustati transpordimasina või laeva või lennunõuete rikkumise eest. Samuti on nimetatud tagajärjedeliktidest koosseisudes kokku seotud kolm võrdse tähendusega alternatiivset tagajärge: surm, raske tervisekahjustus ning suur kahju – viimane omakorda konkureerib asja rikkumise ja hävitamise koosseisuga KarS §-s 203, mis näeb ette olulises ulatuses kahju tekitamisel kuni 5 aastase vangistuse.

KarS §-de 117 (surma põhjustamine ettevaatamatusest), 119 (raske tervisekahjustuse tekitamine ettevaatamatusest) ning 203 (asja rikkumine ja hävitamine) üldkoosseisud katavad §-de 441-443 teod. Lisaks teatud juhtudel kohalduksid täiendavalt raskema sanktsiooniga §-de 422 ja 423 süüteod. Puuduvad põhjendused, miks kaitseväeteenistuses peaks olema transpordivahendiga tekitatud tervisekahjustuse puhuks rangem erinorm, samas kui kõikide muude sama tagajärje tekitamiseks võimalike teomodaliteetide puhul kohalduks üldnormid. Näiteks võib küsida, mille poolt on hullem

⁵ Lily Sandel magistritöö „Riskivastutuse üldkoosseis kui kõrgendatud vastutuse kontseptsiooni väljund deliktiõiguses“, Tartu 2016, lk 58. Kättesaadav: https://dSPACE.ut.ee/bitstream/handle/10062/51658/sandel_lily.pdf?sequence=1&isAllowed=y

ja peaks olema rangemini karistatav see kui kaitseväelane ajab teise inimese alla traktoriga võrreldes olukorraga, kus sama tagajärg põhjustatakse kemikaalide, kütuse, laskemoona hoidmise nõuete rikkumisega või näiteks kaitsevälise rajatise ehitamisel.

Juhul kui siiski pidada vajalikuks kaitseväeteenistusalaste süütegude peatükis eraldi teatud liiki masinate käitamise nõuetega tekitatud raske tagajärje erikoosseise, võiks nendest esiteks välja jätta varalise kahju komponendi, teiseks viia need kokku ühte koosseisu, loetledes seal masinad, mille käitamise nõuete rikkumine oleks karistatav erikoosseisu järgi.

Probleem 6: Vahiposti hülgamine ei ole erikoosseisuna karistatav

Käsu mittetäitmise enamohtliku erinormina on mitmes võrdlusriigis ette nähtud erikoosseis vahiposti hülgamise või vahi mittepidamise eest. Prantsusmaal militaarjustiitskoodeksi (*code de justice militaire*)⁶ art L 324-5 (karistus 6 kuud/1 aasta/10 aastast vangistust), Saksamaal kaitseväe karistusseaduse (*wehrstrafgesetz (WStG)*)⁷ § 44 (karistus 3 aastat vangistust), Soomes karistusseadustiku (*rikoslaki*)⁸ 46. ptk §-d 5 ja 6 (karistus 3 kuud/6 kuud/2 aastat/4 aastat vangistust). Meil on sama tegu kriminaliseeritud kehtiva õiguse kohaselt KarS § 433 kaudu, kuivõrd ka vahiposti hülgamine on käsu mittetäitmise üks vorme. KKS § 31 lg 2 p 1 kohaselt on vahiteenistusse määratud kaitsevälisel eripädevusest tulenev käsuõigus. Karistusõiguslik loogika on see, et vahipostil valvet pidav kaitseväelane täidab ülesannet, millest sõltub kõigi ülejäänud üksuses viibivate kaitsevälaste turvalisus ning tegu on kõrgendatud vastutuse tüüpseisundiga võrreldes muude käskude täitmisega, kus reeglina üksikul kaitsevälasel nii suurt individuaalset vastutust ei lasu. Vahiposti hülgamine on tavapärasest käsu mittetäitmisest suurusjärgu võrra enamohtlik tegu ning enamike võrdlusriikide näited toetavad vastava erikoosseisu loomist. Uue erikoosseisu raames tuleb luua enamohtlik koosseis, kui vahipost hüljatakse või vahti ei peeta sõjaajal või muu RKO ajal, sealhulgas rahvusvahelise sõjalise operatsiooni käigus. Vahiposti hülgamine peaks hõlmama nii vahiteenistusse mitteilmumist, vahipostilt põhjendamatu lahkumist kui ka postil füüsiliselt kohaloleku ajal vahi mittepidamist, kuid seda üksnes juhul kui tegu on tahtliku teoga. Hooletusest käsu mittetäitmise korral on välja pakutud eraldi koosseis, kus samaaegselt peab esinema ka raske tagajärg.

Probleem 7: Võimu kuritarvitamine ja teenistusalane lohakus kaitseväeteenistusalaste kuritegudena on piisavalt määratlemata ja võimaldab kõikvõimalikke rikkumisi liiga avaralt kriminaliseerida

KarS §-s 446 sätestatud võimu kuritarvitamise ning §-s 447 teenistusalase lohakuse koosseisude kontekstis on asjakohane pidada silmas Justiitsministeeriumi poolt algatatud ning 24.01.2007 Riigikogu poolt vastu võetud KarS-i kogu majanduskuritegude regulatsiooni korrastamise seaduseelnõu paketti, millega muuhulgas kaotati ära ametiseisundi kuritarvitamise (KarS § 289) ning ametialase lohakuse (KarS § 290) üldkoosseisud ning loodi nende asemele terve rida konkreetsemalt määratletud koosseise, nagu näiteks usalduse kuritarvitamine jt. Toonase KarS muutmise eelnõu seletuskirja⁹ kohaselt oli muudatuste lähtekohaks laiade ja määratlemata üldkoosseisude vastuolu

⁶ Code de justice militaire. Kättesaadav

<https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071360&dateTexte=20170126>

⁷ Wehrstrafgesetz. Kättesaadav <https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/wstrg/gesamt.pdf>

⁸ The Criminal Code of Finland (39/1889). Kättesaadav

<http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf>

⁹ Karistusseadustiku ja selle muutmise seaduste muutmise seadus 931 SE, algatatud 07.06.2006

Etapp: Vastu võetud 24.01.2007 Staatus: Vastu võetud

<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/3b550392-ba40-3b52-8ab3->

põhiseaduses (edaspidi PS) sätestatud kuriteokoosseisu määratletuse ning õiguselguse põhimõttega (PS §-d 23 ning 13 lg 2). Isiku jaoks peab olema piisavalt selge, millist (õiguspärast) käitumist temalt eeldatakse ning millised asjaolud määravad tema vastutuse. PS § 13 lõige 2 on üldsäte, mis kaitseb isikut riigi omavoli eest. See tähendab, et õigusaktid peavad olema sõnastatud piisavalt mõistetavalt ja selgelt. Määratletuse põhimõtte kuulub õigusriigi alusprintsipi hulka. Juhul kui see määratletuse nõue ei ole täidetud, on seadus vastuolus PS-ga. PS §-s 23 sisaldub õigusriikliku karistusõiguse keskne põhimõtte – nn *nulla poena sine lege* printsiip, mis täpsustab PS §-s 13 sätestatud üldist riigi omavoli keeldu. PS § 23 lõike 1 kohaselt ei tohi kedagi süüdi mõista teo eest, kui seda tegu ei tunnistanud kuriteoks seadus, mis oli jõus teo toimepanemise ajal. Põhimõtteliselt võib väita, et juhul kui tegu ei ole süüteo koosseisus piisavalt määratletud, rikutakse ka seda printsiipi (st on ebaselge, kas seadus tunnistas teo kuriteoks või mitte), seega on ebamäärane süüteo koosseis vastuolus ka PS §-ga 23. Kuriteokoosseisu määratletuse nõue tuleneb ka Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 7 lõikest 1 (*nullum crimen nulla poena sine lege certa*). Euroopa Inimõiguste Kohus on asunud seisukohale, et tulenevalt art 7 lõikest 1 peab kuriteokoosseis olema õigusnormidega selgelt määratletud. See nõue on täidetud, kui isik saab asjassepuutuva sätte sõnastusest aru, vajaduse korral kohtute poolt sätte antud tõlgenduse abil, millise tegevuse või tegevusetuse eest on ta kriminaalkorras vastutav.¹⁰ Riigikohtu kriminaalkolleegium on 28. juuni 2005. a määruses Jaan Mugra kriminaalasjas (3-1-1-24-05) asunud seisukohale, et kui nõustuda põhimõttega, et mittevahalise kahju hüvitamist on põhimõtteliselt õigustatud nõudma ka äriühing, võib tekkida küsimus, kas ametiseisundi kuritarvitamise koosseis (kriminaalkodeksi (edaspidi KrK) § 161, KarS § 289) ei ole osaliselt põhiseadusega vastuolus (otsuse punkt 15 jj).

Kehtiva KarS § 446 kaitsevälise võimu kuritarvitamise koosseis ning ka sama peatüki teenistusalane lohaku §-s 447 kannatavad samade puuduste all, mis juba 10 aastat tagasi kehtetuks tunnistatud ametiseisundi kuritarvitamine ja ametialane lohaku, mistõttu toona väljatoodud ja siinkohal refereeritud puudused esinevad ka nimetatud koosseisude puhul.

Teisalt võrdlusriikidest Soomes ja Rootsis on olemas analoogsed suhteliselt määratlemata laiad üldkoosseisud: Soome *rikoslaki* 46. ptk § 1 teenistussüütegu ning § 16 võimupositsiooni kuritarvitamine ja Rootsis karistusseadustiku (*brottsbalk*) 21. peatükk¹¹ § 14 kohustuse rikkumine. Nimetatud koosseisud, sarnaselt võimu kuritarvitamise ja lohaku koosseisudele, võivad saada kuriteos süüdimõistmiseks vajalik mahus täidetud mistahes konkreetset määratlemata rikkumisega, juhul kui seda või selle rikkumise tagajärge loetakse raskeks. Samas Saksa *WStG* kaitsevääteenistusalaste süütegude regulatsioonis analoogne määratlemata üldkoosseis puudub.

Kuivõrd Eestis on tehtud valik karistusõiguliku reguleerimismudeli kasuks, mis on võimalikult täpne ja määratletud, siis sarnaselt 2007. aasta majanduskuritegude paketi tuleks ka kaitsevääteenistusalane võimu kuritarvitamine ning teenistusalane lohaku kui määratlemata üldkoosseisud tunnistada kehtetuks ning asendada need määratletumate erikoosseisudega. Argumentatsioon, miks see on vajalik põhiseaduse ja karistusõiguse määratletusnõude täitmiseks on juba esitatud ülalpool.

KarS 24. ptk ei ole alates KarS jõustumisest 2002 sisuliselt muudetud ning seda ei tehtud ka 2007 jõustunud ametialaste kuriteokoosseisude ulatusliku muutmise järgselt. Samuti kordavad paljud süüteo koosseisud juba KarS-is olemasolevaid, mis on vastuolus revisjoni põhimõttega kaotada ära

690ad87d6b06/Karistusseadustiku%20ja%20selle%20muutmisega%20seonduvate%20seaduste%20muutmise%20seadus/

¹⁰ Euroopa Inimõiguste Kohtu 21. jaanuari 2003. a lahend kohtuasjas Veeber vs Eesti (nr 2), p 31. Kättesaadav http://vm.ee/sites/default/files/content-editors/Veeber2_otsus_est_21.01.2003_.pdf

¹¹ Brottsbalk (1962:700). Kättesaadav https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/brottsbalk-1962700_sfs-1962-700

dubleerivad koosseisud. Näiteks kaotati ära § 289 (ametiseisundi kuritarvitamine) ja § 290 (ametialane lohakus), siiski on olemas sellised koosseisud kaitseväelaste suhtes, § 446 (võimu kuritarvitamine) ja § 447 (teenistuslane lohakus).¹²

Võimu kuritarvitamise üldkoosseisu asemel on vajalik destilleerida välja selle süüteo essents. Ennekõike kuulub selle hulka ebaseadusliku käsu andmine. Käsk on meie õiguskorras kaitsevääspetsiifiline õigusinstrument ja ühtlasi selle tähtsaim vahend. KKS § 27 kohaselt on käsuõigus ülema ametikohast tulenev või kõrgema ülema poolt üle antud õigus ja kohustus anda käske oma pädevuse ulatuses. KKS § 29 kohaselt on käsk ülema tahte väljendus suulises, kirjalikus või märguande vormis. Seejuures ei tohi ületada käsu andja käsuõiguse ulatust. KKS § 33 ja 34 eristavad tühist käsku ja keelatud käsku: tühine on ennekõike käsk, mis

1. kohustab toime panema süütegu,
2. mille eesmärk on alandada käsu saaja või kolmanda isiku inimväärikust või
3. mis on antud teenistusvälisel eesmärgil.

Tühist käsku ei tohi anda ja seda ei pea täitma.

Keelatud käsk on § 34 kohaselt

1. seadusega vastuolus olev käsk,
2. käsu andja käsuõiguse ulatust ületav käsk,
3. mis nõuab tegusid, mille sooritamiseks käsu saajal ei ole õigust.
4. mille täitmine on põhjendamatult ohtlik käsu saaja või teiste isikute elule, tervisele või varale.

Keelatud käsku peab täitma. KKS § 35 lg 4 viitab ka sõnaselgelt sellele, et keelatud või tühise käsu andnud ülem võetakse sellise käsu andmise eest distsiplinaar- või kriminaalvastutusele. Seejuures tuleb täpsustada, et reeglina distsiplinaarvastutus ei välista kriminaalvastutust, vt nt ATS § 75 lg 9.

Saksa WsTG § 32 näeb ette käsuõiguse kuritarvitamise koosseisu – see on ennekõike käsuõiguse kasutamine teenistusvälistel eesmärkidel, § 33 näeb ette karistuse käsu eest süüteo toimepanemiseks, § 34 näeb ette vastutuse käsu andmise eest süüteo toimepanemiseks, mida ei viida lõpule. KKS tähenduses on need koosseisud sisuliselt vasteks tühise käsu andmisele.

Käsuõiguse kuritarvitamise süüteokoosseisu sisustamisel on mõistlik lähtuda KKS käsu määratlusest, seejuures on vaja otsustada, kas kuriteona on karistatav üksnes tühise käsu andmine või nii tühise kui keelatud käsu andmine (teatud juhul võib tühise käsu andmine kujutada endast ka kuriteole kihutamist). Eelpool viidatust nähtuvalt peaks igal juhul olema karistatav tühise käsu andmine – selle tunnused on piisavalt selgepiirilised. Keelatud käsu automaatne kriminaliseerimine on problemaatiline ja tõenäoliselt ebavajalik, siin peaks piisama distsiplinaarkaristusest. Nimelt on keelatud käsu üheks tunnuseks selle vastuolu seadusega – kuid see võib tähendada nii ilmselt ja rasket vastuolu või koguni kuritegu, kui ka formaalset ja vähese tähtsusega vastuolu – näiteks andes korralduse avalikul teel ilma helkurita pimedal ajal sõidutee ületamiseks, oleks selline käsk vastuolus liikluseaduse §-ga 22 lg 8, aga võib olla teatud juhtudel põhjendatud märksa kaalukamatel alustel. KKS §-s 33 lg 1 p 1 keelatud käsu regulatsioonis võib kaaluda sõna „süütegu“ asendamist „kuriteoga“ või tagada, et väärteovastutus kõikvõimalike rikkumiste eest ei oleks suurem kui hädavajalik. Samuti võib käsuandja poolt oma käsuõiguse ületamine olla nüanssides keerukas üheselt tuvastada – pidades silmas et tegu peab siiski olema teenistuslase, mitte teenistusvälise käsuga, mis on tühine.

¹² Jaan Sootak, Priit Pikamäe Karistuseseadustik. 24 peatükk – kaitsevääeteenistuslased süüteod/Paavo Paal. Kommenteeritud väljaanne 4. Kirjastus Juura 2015 Tallinn, lk 1048.

Samuti käsu andmine mille täitmine on põhjendamatult ohtlik käsu saaja või teiste isikute elule, tervisele või varale – võib olla oma nüanssides nii ilmselge juhtum kui ka äärmiselt vaieldav, mistõttu formaalselt sellise käsuga automaatse kuriteovastutuse kaasnemine ei pruugi olla hea lahendus karistusnormi määratletuse põhimõttest tulenevalt. Ühest küljest võib kaitseväeline väljaõpe endas sisaldada teatud riske, mis võrreldes tavapärase olukorraga võivad asetada kaitsevälase suuremasse ohtu kui tavapärane – näiteks käsk mingist objektist üle ronida, kaitsekraavis liikuda vms. võivad tekitada teatud riske tervisele KKS § 34 lg 1 p 4 tähenduses, kuid kui need jäävad tavapäraselt eeldatavate riskide piiridesse ehk on põhjendatud, siis on käsk õiguspärane. Teisalt näiteks käsk objektist üle ronida ja alla hüpata võib olla põhjendamatult ohustav, juhul kui seda teha liiga kõrgelt – näiteks käsk hüpata alla hoone 4 korruse aknast. Sellisel peaks juhul järgnema vastutus kaitsevälise väärkohtlemise erikoosseisu järgi või raskemal juhul vastava isikuvastase süüteo üldkoosseisu järgi. Eesti kohtupraktikas on mõneti analoogne juhtum nn Kurkse tragöödia. Samas näiteks mõistlikult kõrguselt allahüppamine ja muud teatavat vältimatut riski sisaldavad kehalised tegevused võivad olla tavapärase väljaõppe või ülesande osa. Lahingutegevuse või sõjaseisukorra ajal käsu andmine, millega kaasneb tervisekahjustus mis tuleneb lahingutegevuse olemusest, peaks tõenäoliselt jääma reeglina mittekarakteristavaks, juhul kui tervisekahjustuse tekitas vaenlane. Kriminaalvastutust ei peaks ka järgnema, kui tervisekahjustus tekib alluva erandlike omaduste tõttu, mida ülem ei saanud ette näha ning mida tavapäraselt samasuguse käsu täitmisel keskmise kaitsevälase poolt ei teki. Seega peab olema kuriteona karistamiseks mitte üksnes abstraktne hinnang, et käsu täitmine on põhjendamatult ohtlik, vaid et see oht ka tervisekahjustuse kujul realiseeruks ning et see ei ole tekitatud vaenlase poolt.

Kaitseteenistusalase lohakuse asemel on pakutud välja erikoosseis ettevaatamatusest käsu täitmata jätmise eest, juhul kui selle tõttu tekib tervisekahjustus, oluline varaline kahju või oluline ja vahetu oht riigi kaitsevõimele. Viimane kriteerium on paraku jätkuvalt mõneti avar, kuid sarnaseid kriteeriume võib leida ka muudest sätetest ja teiste riikide seadustest. Tegu on ise piisavalt piiritletud käsu mittetäitmisega. Oht riigi kaitsevõimele (või ka julgeolekule, olulise operatsiooni nurjumine jms) jääb paratamatult igakordse faktilise hinnangu küsimuseks. Seos vahiposti hülgamise erikoosseisuga: vahiposti hülgamine eeldab tahtlikku tegu – näiteks inimene läheb ära vahipostilt, ei ilmu kohale või teadlikult tegeleb tegevusega, mis välistab vahiülesande sisulise täitmise. Samas näiteks vahipostil ettevaatamatusest uinumine võib olla pigem ettevaatamatu tegu – mis oleks karistatav kuriteona käsu ettevaatamatusest täitmata jätmisena üksnes juhul, kui sellega tekitati oluline oht julgeolekule. Muudel juhtudel järgneb üksnes distsiplinaarkaristus.

2. Sihtrühm

- 1. Kaitseväeteenistusalastes süütegudes kahtlustatavad ja süüdistatavad**
Aastas registreeritakse kaitseväeteenistusalased süütegusid keskmiselt 10-15 tk (vt täpsemalt analüüsi lk 51).
- 2. Süütegude menetlejad (uurimisasutused, prokuratuur ja kohus) ja kaitsjad**
Uurimisasutusi on Eestis kokku 7: Politsei- ja Piirivalveamet, Kaitsepolitseiamet, Maksu- ja Tolliamet, Konkurentsiamet, Sõjaväepolitsei, Keskkonnainspeksioon ning Justiitsministeeriumi vanglate osakond ja vangla. Menetlejate hulgas on omakorda vahetult kriminaalmenetlusega tegelevate inimeste arv järgmine:
 - 1)Prokuratuur** kokku 199 prokuröri,
 - 2)Politsei- ja Piirivalveamet** - üle 5000 töötaja, kellest ca 1 000 kuni 1 500 võivad olla kuritegude uurijad (täpsustada VTK käigus, politsei- ja piirivalveseaduse § 4 lg 5 alusel kriminaalpolitsei täpset koosseisu pole eraldi välja toodud),
 - 3) Sõjaväepolitsei** – pole avaldatud, eelduslikult uuritavate kuritegude mahust tuletades mitte üle 10 inimese,

4) Kaitsepolitseiamet – salastatud, kõikidest töötajatest on ainult osa uurijad ning nende koguarv tulenevalt asutuse ülesannetest ei ole suur ega muuda kõikide eri asutuste uurijate koguarvu suurusjärku, kui võib näiteks menetletavate kuritegude arvust tuletada ja arvata et vahetult uurimisega tegeleb mitte üle 50-100 töötaja

5) Kohtud – 150 maakohtu kohtunikku, 45 ringkonnakohtunikku, 19 riigikohtunikku, kokku 214 kohtunikku (halduskohtunikud on sellest arvust väljas).¹³ Kui eeldada, et pooled nendest kohtunikest tegelevad igapäevaselt kriminaalmenetlustega (ülejäanud kohtunikud tsiviilasjadega), siis on otseselt puudutatud kohtunike arv kokku keskmiselt 107 (kohtunike vaheline tööjaotus kehtestatakse täpsemalt iga kohtu siseselt).

Lisanduvad 4 uurimisasutust, kes tegelevad täiendavates erivaldkondades (Maksu- ja Tolliamet, Konkurentsiamet, Keskkonnainspeksioon, Vanglad). Kokku seega 9 menetlejate kategooria peale on Eestis ca 2 000 töötajat, kes igapäevaselt oma põhitööna tegelevad kriminaalmenetlusega. Nendest vähemalt 261 puhul on välistatud igasugune kokkupuude kaitseväeteenistusalaste süütegudega (näiteks Maksu- ja Tolliameti, Konkurentsiameti ja Keskkonnainspeksiooni uurijad).

Seega on puutumus käesoleva VTK teemaga maksimaalselt kuni 1739 menetleja esindajal. Praktikas on puudutatud menetlejate arv võrreldes maksimumarvuga kaduvväike seoses sellega, et kaitseväeteenistusalaseid süütegusid on keskmiselt registreeritud vaid ca 10-15 tk aastas.

- 3. Kaitsjad.** Reeglina on kaitsjaks advokaat. Seisuga 26.09.2017 on Eesti Advokatuuri liikmeid kokku 1020. Kui eeldada, et kuni kolmandik nendest tegutseb regulaarselt kaitsjana kriminaalmenetluses, siis on **regulaarselt karistusõigusega kokkupuutuvaid advokaate hinnanguliselt ca 340.**
- Riigi elanikkond** (üle 1,3 miljoni elaniku) kui riigi julgeoleku tugevdamise kasusaajad.

3. Eesmärk ja saavutatava olukorra kirjeldus

Eesmärgid ja saavutatava olukorra kirjeldus:

- Viia kaitseväeteenistusalaste süütegude regulatsioon (KarS 24. ptk) kooskõlla riigikaitse laia käsitusega ning toetada karistusõiguslikult riigikaitse toimimise funktsioonide tagamist,** korrastada valdkonna regulatsiooni muudes küsimustes, mis tulenevad karistusõiguse arengutest või ilmsid VTK aluseks oleva analüüsi koostamise käigus.

Nimetatud eesmärgid on saavutatavad järgmiste alameesmärkide kaudu:

- 1.1. Lisaks sõja- ja erakorralise seisukorra ajal toimepandud kaitseväeteenistusalastele süütegudele tagada samaväärne preventatsioon ka muude RKO-de ajal toimepandud kaitseväeteenistusalaste süütegude puhul.
- 1.2. Salakuulamise, kaitseväes võimuhaaramise ning riigisaladuse avalikustamise puhul RKO ajal peaks tegu olema raskemini karistatav kui sama tegu tavaolukorras.
- 1.3. Kaotada kaitseväeteenistusalaste süütegude puhul ettenähtud distsiplinaarprejuditsioon kui karistusõiguse revisjoni üldeesmärkidega vastuolus olev lahendus.
- 1.4. Tagada, et grupiline deserteerumine oleks vastava süüteo koosseisus karistusõiguslikult diferentseeritud võrreldes ühekaupa sama teo toimepanemisega.
- 1.5. Kaotada tarbetu ülekriminaliseerimine ja partikularistlik masinate- lendude- ja laevajuhtimise nõuete rikkumine eraldi kaitseväeteenistusalaste kuritegudena.
- 1.6. Viia sisse kõrgendatud vastutus vahiposti hülgamise kui enamohtriku käsu täitmata jätmise vormi eest.

¹³ Maa-, haldus- ja ringkonnakohtu kohtunike arv ja jagunemine kohtumajade vahel <https://www.riigiteataja.ee/akt/120052016010>

- 1.7. Lahendada võimu kuritarvitamise ning teenistusalase lohakuse määratlematuse probleem selliselt, et asjakohased rikkumised oleksid vastavalt põhiseaduse määratletusnõudele mitte kõikehõlmavalt, vaid kitsamalt ja konkretiseeritult kuritegudena defineeritud.

II. Hetkeolukord, uuringud ja analüüsid

4. Kehtiv regulatsioon, seotud strateegiad ja arengukavad

Kehtiv regulatsioon

1. Karistusseadustik (KarS)
2. Riigikaitseadus

Strateegiad ja arengukavad

1. Eesti julgeolekupoliitika alused (JPA 2017)¹⁴ (ennekõike punktid 3.2 ja 3.3.);
2. Vabariigi Valitsuse tegevusprogramm punkt 10.3 (rida 375) – mis näeb ette riigi kriiside lahendamise suutlikkuse suurendamiseks riigikaitse laia käsitlusega seonduvalt riigikaitseaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse väljatöötamiskavatsuse koostamise¹⁵;
3. Riigikaitse arengukava 2017–2026¹⁶.

5. Tehtud uuringud

Analüüs - [Kaitseväeteenistusalaste süütegude regulatsioon](#) (edaspidi *analüüs*). Riigikaitseõiguse revisjon. Töörühma liige Martin Hirvoja, 20.06.2017.

6. Kaasatud osapooled

Käesoleva VTK aluseks olev analüüs on läbi vaadatud ja arutatud riigikaitseõiguse revisjoni komisjoni poolt, milles on esindatud järgmised institutsioonid:

1. Justiitsministeerium
2. Kaitseministeerium
3. Maaeluministeerium
4. Rahandusministeerium
5. Siseministeerium
6. Sotsiaalministeerium
7. Kohtud
8. Riigikantselei
9. Riigikogu
10. Õiguskantsleri Kantselei
11. Advokatuur
12. Kaubandus- Tööstuskoda
13. MTÜ Inimõiguste Instituut
14. Sisekaitseakadeemia
15. Tartu Ülikool

III. Probleemi võimalikud mitteregulatiivsed lahendused

¹⁴ Eesti julgeolekupoliitika alused”, vastu võetud 31.05.2017. Kättesaadav https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/3060/6201/7002/395XIII_RK_o_Lisa.pdf#

¹⁵ Vabariigi Valitsuse tegevusprogramm 2011-2015, punkt 10.3 Kättesaadav <https://www.valitsus.ee/et/eesmargid-tegevused/valitsuse-tegevusprogramm-0>

¹⁶ Riigikaitse arengukava 2017-2026. Arengukava avalik osa. Kättesaadav https://riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/Failid/rkak_2017_2026_avalik_osa.pdf

7. Kaalutud võimalikud mitteregulatiivsed lahendused

• Avalikkuse teavitamine	JAH
• Rahastuse suurendamine	JAH
• Mitte midagi tegemine ehk olemasoleva olukorra säilitamine	JAH
• Senise regulatsiooni parem rakendamine	JAH
• Muu (palun täpsusta)	EI

7.1. Kaalutud võimalike mitteregulatiivsete lahenduste võrdlev analüüs

Kuivõrd põhiseaduse järgi on karistatavad teod võimalik kindlaks määrata üksnes seadusega ning tõstatatud probleemidest ei ole ükski põhimõtteliselt lahendatav muul moel kui seaduse täiendamisega, siis mitte ükski mitteregulatiivne lahendusviis ei ole käesoleva küsimuse lahendamiseks põhimõtteliselt võimalik.

7.2. Järeldus mitteregulatiivse lahenduse sobimatuses

Kuivõrd sүүteod saab määratleda üksnes seaduse alusel ning nimetatud probleemidest ei ole ükski põhimõtteliselt lahendatav muul moel kui seaduse täiendamisega, siis ükski mitteregulatiivne lahendusviis ei ole käesoleva küsimuse lahendamiseks põhimõtteliselt sobilik.

IV. Probleemi võimalikud regulatiivsed lahendused

8. Välisriigid, mille regulatiivseid valikuid probleemi lahendamiseks on analüüsitud või on kavas seaduseelnõu koostamisel analüüsida (koos põhjendusega)

Välisriikidest on analüüsitud järgmiste riikide regulatiivseid valikuid:

1. Prantsusmaa
2. Rootsi
3. Soome
4. Saksamaa

Soome on tugeva kaitsevõimega ELi kuuluv Eesti lähinaaber ning nii riigi geopoliitiline asend ning riiki ähvardavad võimalikud ohud on mõnevõrra sarnased Eestiga. Rootsi on samuti Eesti naaber ning omab olulist rolli Läänemere piirkonna julgeoleku tagamisel. Prantsusmaa on nii EL kui NATO liikmesriik, kes omab tugevat iseseisvat kaitsevõimet ning arenenud riigikaitsealast seadusandlust. Lisaks on analüüsitud Saksamaa õigust, kuna Eesti õiguskorra põhistruktuuri mõttes on sealne õiguskord meie omaga kõige sarnasem. Nimetatud riikide valiku ning valdkonna lahenduste täpsem kirjeldus on toodud VTK lisaks olevas analüüsis (vt VTK punkt 5 juures viidet).

9. Regulatiivsete võimaluste kirjeldus

VTK eesmärkide täitmiseks on vajalikud järgmised muudatused KarS-is:

(oluline on märkida, et tegu ei ole normitehniliselt sõnastatud seaduseelnõuga, vaid põhimõttelise valikuga mille normidena sõnastamine toimub VTK kooskõlastamise järgselt ning vastavalt kooskõlastamise tulemustele). Alljärgnevate regulatiivsete võimaluste põhjalikum käsitlus on leitav analüüsist.

KarS sõjaaja- ja erakorralise seisukorra ajal enamohtlike koosseisude laiendamine ka muude väljakuulutatud eriolukordade(edaspidi RKO-de) ajal toimepandud tegudega

1. KarS sätted, mis näevad täna ette raskema vastutuse teo eest sõja- või erakorralises seisukorras, tuleb laiendada et need hõlmaksid ka eriolukorra, kõrgendatud kaitsevalmiduse, mobilisatsiooni/demobilisatsiooni (väljakuulutatud olukorra või erikorra ehk RKO aja toimepandud tegu, kas võimalik loetelu või üks termin kõigi nende olukordade tähistamiseks, selgub eelnõu väljatöötamise ajaks) ning kaitseväge kasutamisel rahvusvahelisel sõjaliselt operatsioonil väljaspool Eesti Vabariigi territooriumi ajal toimepandud teole.
2. Selleks tuleb täiendada KarS § 58 p 5 koosseisuvälise raskendava asjaolu sõnastust ning vastavates erikoosseisude (KarS §-d 254, 261,432,433,435,436,439,440,446,447,448 ja 450) sõnastust, et koosseisuväline raskendav asjaolu või koosseisuline enamohtlik koosseis vastavalt hõlmaks ka 1) eriolukorra, 2) kõrgendatud kaitsevalmiduse, 3) mobilisatsiooni/demobilisatsiooni ning 4) rahvusvahelise sõjalise operatsiooni ajal (väljaspool Eesti Vabariigi territooriumi) toimepandud kuritegu.

Teatud täiendavates koosseisudes enamohtliku koosseisu loomine eriolukorra ajal toimepandud teo puhul

3. Näha KarS-i salakuulamise (§ 234), kaitseväes võimuhaaramise (§ 251) ja riigisaladuse avalikustamise (§ 241) koosseisudes ette enamohtlik koosseis sama teo eest, kui see on toime pandud eriolukorra ajal, nähes vastavas lisanduvastavates lõikes ette proportsionaalselt rangema sanktsiooni vastavalt.

Distsiplinaarprejuditsiooni kaotamine

4. Jätta KarS §-dest 432 ja 433 (käsu mittetäitmine ja käsu täitmisest keeldumine) välja sõnad „isiku poolt, kellel on kehtiv distsiplinaarkaristus sellise üleastumise eest“.

Grupilise deserteerumise enamohtliku koosseisuna kriminaliseerimine

5. Sätestada KarS §-des 436, 437, 438 ja 439 grupiline deserteerumine enamohtliku koosseisuna.

Masina, lennuki ja laevajuhtimise nõuete rikkumise erikoosseisude kaotamine

6. Tunnistada KarS §-d 441, 442 ja 443 kehtetuks.

Vahiposti hülgamise kui enamohtliku käsu täitmata jätmise erikoosseisu loomine

7. Luua kaitseväeteenistusalaste süütegude peatükis vahiposti hülgamine kui enamohtliku käsu mittetäitmise kuriteokoosseis koos selle kvalifitseeritud koosseisuga kui tegu pannakse toime RKO ajal.

Kaitseväeteenistusalane võimu kuritarvitamine ja lohakus

8. Tunnistada KarS §-d 446 ja 447 kehtetuks ning senise § 446 (võimu kuritarvitamine) ja § 447 (teenistusalane lohakus) asemele üldkoosseisude asemele luua 4 määratletumat erikoosseisu:
9. Tühise käsu andmine: Ülema poolt tühise käsu andmise eest – karistatakse kuni viieaastase vangistusega. Sama teo eest, kui see on toime pandud väljakuulutatud olukorra (? Vt. vastav märkus) ajal – karistatakse ühe kuni viieaastase vangistusega.
10. Alluva väärkohtlemine: Ülema poolt alluva kehalise väärkohtlemise, tema tervise kahjustamise või tema väärkohtlemise alandava kohtlemise või käsu andmise eest, mille täitmine põhjustab põhjendamatult tervisekahjustuse – karistatakse kuni viieaastase vangistusega.

11. Distsiplinaarvõimu kuritarvitamine: Ülema poolt distsiplinaarvõimu kohaldamise eest isiku suhtes, kelle suhtes seda ei tohi kohaldada või seaduses mittelubatud distsiplinaarkaristuse kohaldamise eest – karistatakse kuni viieaastase vangistusega.
12. Käsu ettevaatamatu täitmata jätmise millega põhjustati raske tagajärg: Tegeväelase poolt käsu ettevaatamatusest täitmata jätmise eest, mis tõi kaasa teisele isikule tervisekahjustuse või olulise varalise kahju või mille tagajärjel tekkis vahetu ja oluline oht riigi kaitsevõimele – karistatakse kuni üheaastase vangistusega. Sama teo eest *väljakuulutatud olukorra* ajal – karistatakse kuni viieaastase vangistusega.

VTK-s väljapakutud ettepanekud regulatsioonide muutmiseks arvestavad nüüdisaegsete julgeolekuohtudega ning võimaldavad kaitseväelaste ja teiste isikute vastutusele võtmist, et tagada toimiv ja tõhus riigikaitse.

10. Regulaatiivsete võimaluste põhiseadusega ning Euroopa Liidu ja rahvusvahelise õigusega määratud raamid

1. Põhiseaduse (PS) §-d 11, 12, 22, millele peab tuginema kogu karistusõiguse regulatsioon, sealhulgas ka kaitseväeteenistusalaste süütegude osa. PS § 11 kohaselt võib õigusi ja vabadusi piirata ainult kooskõlas põhiseadusega, § 12 sätestab üldise diskrimineerimiskeelu, § 22 nõuab, et kuriteod peavad olema määratud seadusega;
2. EIÕK (Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioon) art 7 nõuab samuti, et karistamine võib toimuda üksnes seaduse alusel.

Euroopa Liidu liikmesriigi kaitseväeteenistuse korraldus ja selle siseste õiguserikkumiste eest karistamine ei ole Euroopa Liidu õigusliku reguleerimise esemeks.

NATO toimimise aluseks olev Põhja Atlandi leping ei reguleeri seda, kuidas liikmesriikide kaitseväge siseselt tuleks üleastumiste eest karistada. NATO vägede staatuse leping (NATO SOFA) määratleb, millise riigi õigust tuleb kohaldada liitlasväe kaitseväelase poolt toimepandud süüteo eest karistamisel. NATO SOFA artikkel VII lg 1 kohaselt on saatva riigi sõjaväevõimudel õigus vastuvõttavas riigis teostada kogu kriminaal- ja distsiplinaarjurisdiktsiooni, mis on saatva riigi seadusega ametlikult neile antud ning sama artikli järgmised lõiked täpsustavad millal on see õigus saatval, millal vastuvõttaval riigil. Kaitseväeteenistusalaste rikkumiste kui kaitseväesise juhtumite puhul kohaldub reeglina saatva riigi õigus ja menetlus. Sõjaväeõiguse alla SOFA mõistes kuulub kogu kaitseväge puudutav regulatsioon, kaasa arvatud kriminaalkoodeksi või karistusseadustiku see osa, mida kohtud kaitseväelaste suhtes rakendavad.

V. Regulaatiivsete võimaluste mõjude eelanalüüs ja mõju olulisus.

11. Kavandatavad muudatused ja nende mõjud

Muudatused KarS-is vastavalt käesoleva VTK punktile 9, kokku 8 probleemi osas 13 alapunktis.

Muudatuste mõjud

Käesolevaga on esitatud mõjud muudatuste 1-8 (sealhulgas alapunktid 1-13) osas kogumina ning eraldi iga üksiku muudatuse ettepaneku kohta VTK lõpus vastavas loetelus. Sihtrühmad on kõigi 8

muudatuse osas samad, samuti mõju olulisus ning avaldumise sagedus ning võimalike soovimatute kõrvalmõjude risk ei ole probleemide kaupa diferentseeritavad. VII peatükis olevas muudatuste loetelus on seetõttu esile toodud üksnes kõige olulisema mõju liik, kuivõrd tavapärane administratiivne jm mõju on käesoleva VTK puhul tuvastamatult väike kahel põhjusel: 1) tegemist on karistusõiguse ehk materiaalõiguse küsimusega, mis tagab, et norm on valmis teole karistusõigusliku hinnangu andmiseks, puuduvad vahetud ja igapäevased administratiivsed mõjud; 2) kaitseväeteenistusalaste süütegude koguarv on keskmiselt 10-15 tk aastas, muudatustest puudutatud registreeritud kuritegude arv sellest veelgi väiksem. Seetõttu ei saa paušaalselt ega kvantitatiivselt rääkida olulisest mõjust menetlejatele ega kaitseväelastele. Uusi tegevusi ei kriminaliseerita, vaid üksnes täpsustatakse olemasolevate kuritegude puhul nendele antavat karistusõiguslikku hinnangut. Erinev oleks näiteks olukord, kui tunnistataks karistatavaks täiesti uus tegu – sel juhul kaasneks sellele näiteks menetlejatele koormuse kasv, kuna uue kuriteoliigi lahendamiseks tuleb kulutada menetlusressurssi mahus, mis ületab varasemat olukorda.

Käesolevas analüüsis ettepanud regulatsiooni muudatused mõjutavad peamiselt järgmisi **sihtrühmi**:

1. **Kaitseväeteenistusalastes süütegudes kahtlustatavad ja süüdistatavad** (KarS 24. ptk, aastas registreeritakse sellised süütegevused keskmiselt 10-15 tk, vt täpsemalt analüüsi lk 51).
2. **Selliste süütegude menetlejad** (uurimisasutused, prokuratuur ja kohus) ja **kaitsjad**.
3. **Riigi elanikkond** (üle 1,3 miljoni elaniku) kui riigi julgeoleku tugevdamise kasusaajad.

Mõjud kahtlustatavatele ja süüdistatavatele: Võimalik on ennetada riigi julgeolekule ohtlikke süütegevusi senisest märksa täpsemate ja proportsionaalsemate süütekoosseisude abil. Süüteovastutust on kavas tugevdada nõnda, et enamohtlikud koosseisud hõlmaksid lisaks sõja- või erakorralisele seisukorrale ka muid väljakuulutatud olukordi või erikordi: 1) eriolukord, 2) kõrgendatud kaitsevalmidus, 3) mobilisatsioon/demobilisatsioon ning 4) rahvusvahelise sõjalise operatsioon (väljaspool Eesti Vabariigi territooriumi). Samuti on rahvusvahelise õigusvõrdleva analüüsi põhjal pakutud sisse viia vahiposti hülgamine kui enamohtlik käsu mittetäitmine ning grupiline deserteerumine enamohtliku koosseisuna. Teisalt on kavas kehtetuks tunnistada masina jne juhtimise nõuete rikkumise erikoosseisud, samuti laialivalguvad ja piisavalt määratlemata ametiseisundi kuritarvitamise ja lohakuse koosseisud ning nende asemele soovitakse luua kitsamad ja määratletumad erikoosseisud, mis võimaldavad vältida ettemääramatut ülekriminaliseerimist.

Mõjud kaitsjatele ja esindajatele: Otseseid rahalisi kulusi kaitsjatele või advokatuurile ei kaasne, küll aga kaasneb tavapärane uue regulatsiooni tundmaõppimine.

Mõjud riigi elanikkonnale: suurem turvalisus ja julgeolek tänu riigikaitse laia käsitluse rakendamisele, mille üheks osaks on ka karistusõigus. Tugevamini on tagatud karistusõigusega riigi kaitse ka uutes või mitteklassikalistes ohu olukordades.

Mõju menetlejatele ja teistele riigiorganitele: Uurimisasutuste, prokuratuuri, kohtute tööle ei kaasne töökorralduslikke ega muid organisatoorseid muudatusi, kaasneb tavapärane töö täpsustatud materiaalõiguse rakendamisel.

12. Muudatuste koondmõju ettevõtete ja/või kodanike halduskoormusele

Kavandatavate muudatustega ei kaasne ettevõtjatele ega kodanikele halduskoormust.

13. Muudatuste rakendamisega seotud riigi ja kohaliku omavalitsuse eeldatavad kulud ja tulud

Kavandatavad muudatused riigi ja kohaliku omavalitsuse tulusid ja kulusid ei muuda.

14. Edasine mõjude analüüs

Käesolevas VTK-s pakutu ei mõjuta avaliku halduse koormust ega suurenda otseseid rahalisi kulutusi, eraldiseisvat edasist mõjuanalüüsi pole vajalik planeerida, sest kvantitatiivselt mõõdetavat mõju muudatused ei avalda ei riigi menetlusressursile ega eraisikutele (vt täpsemad selgitused selles osas VTK p. 11) Muudatuste rakendumist on võimalik monitoorida jooksvalt kriminaalmenetlusregistri ja e-toimiku põhise Justiitsministeeriumi poolt koostatava iga-aastase kuritegevuse ülevaate ja muu kriminaalstatistika abil.

VI. Kavandatav õiguslik regulatsioon ja selle väljatöötamise tegevuskava

15. Valitav lahendus

Välja pakutud lahendus vastavalt VTK punktile 9:

1: KarS sõjaaja- ja erakorralise seisukorra ajal enamohtlike koosseisude laiendamine ka muude RKO-de ajal toimepandud tegudega

1. KarS sätted, mis näevad täna ette raskema vastutuse teo eest sõja- või erakorralises seisukorras, tuleb laiendada et need hõlmaksid ka eriolukorra, kõrgendatud kaitsevalmiduse, mobilisatsiooni/demobilisatsiooni aja toimepandud tegu ning kaitseväe kasutamisel rahvusvahelisel sõjaliselt operatsioonil väljaspool Eesti Vabariigi territooriumi ajal toimepandud tegu.
2. Selleks tuleb täiendada KarS § 58 p 5 koosseisuvälise raskendava asjaolu sõnastust ning vastavates erikoosseisude (KarS §-d 254, 261,432,433,435,436,439,440,446,447,448 ja 450) sõnastust, et koosseisuväline raskendav asjaolu või koosseisuline enamohtlik koosseis vastavalt hõlmaks ka 1) eriolukorra, 2) kõrgendatud kaitsevalmiduse, 3) mobilisatsiooni/demobilisatsiooni ning 4) rahvusvahelise sõjalise operatsiooni ajal (väljaspool Eesti Vabariigi territooriumi) toimepandud kuritegu.

2: Teatud täiendavates koosseisudes enamohtliku koosseisu loomine eriolukorra ajal toimepandud teo puhul

3. Näha KarS-i salakuulamise (§ 234), kaitseväes võimuhaaramise (§ 251) ja riigisaladuse avalikustamise (§ 241) koosseisudes ette enamohtlik koosseis sama teo eest, kui see on toime pandud RKO ajal, nähes vastavas lisanduvast lõikes ette proportsionaalselt rangema sanktsiooni.

3: Distsiplinaarprejuditsiooni kaotamine

4. Jätta KarS §-dest 432 ja 433 (käsu mittetäitmine ja käsu täitmisest keeldumine) välja sõnad „isiku poolt, kellel on kehtiv distsiplinaarkaristus sellise üleastumise eest“.

4: Grupilise deserteerumise enamohtliku koosseisuna kriminaliseerimine

5. Sättestada KarS §-des 436, 437, 438 ja 439 grupiline deserteerumine enamohtliku koosseisuna.

5: Masina, lennuki ja laevajuhtimise nõuete rikkumise erikoosseisude kaotamine

6. Tunnistada KarS §-d 441, 442 ja 443 kehtetuks.

6: Vahiposti hülgamise kui enamohtliku käsu täitmata jätmise erikoosseisu loomine

7. Luua kaitseväeteenistusalaste süütegude peatükis vahiposti hülgamine kui enamohtliku käsu mittetäitmise kuriteokoosseis koos selle kvalifitseeritud koosseisuga kui tegu pannakse toime RKO ajal.

7: Kaitseväeteenistusalane võimu kuritarvitamine ja lohakus

8. Tunnistada KarS §-d 446 ja 447 kehtetuks ning senise § 446 (võimu kuritarvitamine) ja § 447 (teenistusalane lohakus) asemele üldkoosseisude asemele luua 4 määratletumat erikoosseisu:
- Tühise käsu andmine: Ülema poolt tühise käsu andmise eest – karistatakse kuni viieaastase vangistusega. Sama teo eest, kui see on toime pandud RKO ajal – karistatakse ühe kuni viieaastase vangistusega.
 - Alluva väärkohtlemine: Ülema poolt alluva kehalise väärkohtlemise, tema tervise kahjustamise või tema väarikust alandava kohtlemise või käsu andmise eest, mille täitmine põhjustab põhjendamatult tervisekahjustuse – karistatakse kuni viieaastase vangistusega.
 - Distsiplinaarvõimu kuritarvitamine: Ülema poolt distsiplinaarvõimu kohaldamise eest isiku suhtes, kelle suhtes seda ei tohi kohaldada või seaduses mittelubatud distsiplinaarkaristuse kohaldamise eest – karistatakse kuni viieaastase vangistusega.
 - Käsu ettevaatamatu täitmata jätmise millega põhjustati raske tagajärg: Tegevvälase poolt käsu ettevaatamatusest täitmata jätmise eest, mis tõi kaasa teisele isikule tervisekahjustuse või olulise varalise kahju või mille tagajärjel tekkis vahetu ja oluline oht riigi kaitsevõimele – karistatakse kuni üheaastase vangistusega. Sama teo eest RKO ajal – karistatakse kuni viieaastase vangistusega.

15.1. Töötatakse välja uus tervikseadus	15.2. Muudatused tehakse senise seaduse struktuuris	x
--	--	---

15.3 Selgitus	Eesmärkide saavutamiseks ei ole vaja kehtestada uut KarSi, vaid piisab muudatustest selle 24. peatükis.
----------------------	---

16. Puudutatud ja muudetavad õigusaktid

1. KarS

17. Edasine kaasamise plaan – keda, millal ja kuidas kaasatakse

Riigikaitseõiguse revisjoni raames on juba toimunud kõigi revisjonikomisjoni liikmete poolt VTK aluseks olnud analüüsi tutvustus ja läbiarutamine, selle järgselt analüüsi ka märkuste, muudatuste ja täienduste sisseviimine. Riigikaitseõiguse revisjonikomisjonis on esindatud kõik asjassepuutuvad institutsioonid, sealhulgas nt Kaitseministeerium, Siseministeerium, Riigikogu jne (komisjoni liikmete nimekirja vt <https://www.just.ee/et/riigikaitseoiguse-revisjoni-tooruhm>). Analüüsi põhjal valminud VTK`d arutab riigikaitseõiguse revisjoni komisjon ning lisaks sellele esitatakse VTK ka kaasamiseks ja kooskõlastamiseks kõikidele asjaosalistele täiendavalt järgmiselt:

1. Kaitseministeerium
2. Siseministeerium
3. Rahandusministeerium
4. Välisministeerium
5. Riigiprokuratuur
6. Riigikohus
7. Eesti Advokatuur
8. Õiguskantsleri Kantselei

18. Põhjaliku mõjuanalüüsi toimumise aeg	
Eraldi täiendavat mõjuanalüüsi ei planeerita	
19. Eeldatav kontseptsiooni (HÕNTE § 1 lg 3) valmimise ja kooskõlastamisele saatmise aeg (kui järgmise sammuna koostatakse eelnõu kontseptsioon)	Käesoleval juhul asendab kontseptsiooni analüüs, eraldi täiendavat kontseptsiooni ei koostata
20. Eeldatav avaliku konsultatsiooni toimumise aeg	02.01.2018- 30.01.2018
21. Eeldatav eelnõu kooskõlastamisele saatmise aeg	01.03.2018
22. Õigusakti eeldatav jõustumise aeg	01.01.2019
23. Vastutavate ametnike nimed ja kontaktandmed	Martin Hirvoja, Riigikaitseõiguse revisjoni töörühma liige Martin.hirvoja@magnussonlaw.com Margit Gross Margit.gross@just.ee Riigikaitseõiguse revisjoni töörühma juht

VII Muudatuste ja mõjude loetelu

Probleem 1: KarS`is on enamohtlikuna sätestatud vaid sõja- ja erakorralise seisukorra ajal toimepandud teod, katmata muid riigikaitsega seotud olukordi

Eesmärk 1: Lisaks sõja- ja erakorralise seisukorra ajal toimepandud kaitseväeteenistusalastele süütegudele tagada samaväärne preventioon ka muude RKO-de ajal toimepandud kaitseväeteenistusalaste süütegude puhul.

Muudatus 1: KarS sõjaaja- ja erakorralise seisukorra ajal enamohtlike koosseisude laiendamine ka muude väljakuulutatud eriolukordade(edaspidi RKO-de) ajal toimepandud tegudega.

1. KarS sätted, mis näevad täna ette raskema vastutuse teo eest sõja- või erakorralises seisukorras, tuleb laiendada et need hõlmaksid ka eriolukorra, kõrgendatud kaitsevalmiduse, mobilisatsiooni/demobilisatsiooni (väljakuulutatud olukorra või erikorra ehk RKO aja toimepandud tegu, kas võimalik loetelu või üks termin kõigi nende olukordade tähistamiseks, selgub eelnõu väljatöötamise ajaks) ning kaitseväge kasutamisel rahvusvahelisel sõjaliselt operatsioonil väljaspool Eesti Vabariigi territooriumi ajal toimepandud teole.

2. Selleks tuleb täiendada KarS § 58 p 5 koosseisuvälise raskendava asjaolu sõnastust ning vastavates erikoosseisude (KarS §-d 254, 261,432,433,435,436,439,440,446,447,448 ja 450) sõnastust, et koosseisuvälise raskendava asjaolu või koosseisuline enamohtlik koosseis vastavalt hõlmaks ka 1) Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamiskavatsus kaitseväeteenistusalaste süütegude regulatsiooni täpsustamiseks eriolukorra, 2) kõrgendatud kaitsevalmiduse, 3) mobilisatsiooni/demobilisatsiooni ning 4) rahvusvahelise sõjalise operatsiooni ajal (väljaspool Eesti Vabariigi territooriumi) toimepandud kuritegu.

Mõju 1: Mõju riigi julgeolekule. Paraneb RKO-de ajal toimepandud kaitseväeteenistusalaste süütegude üld- ja eripreventioon. Kehtiva regulatsiooni alusel eriolukordadele enamohtlikud koosseisud ei laiene, samas esineb olukordasid (eriolukord, mobilisatsioon), kus kuriteo ennetamiseks oleks laiendust tarvis. Eesmärk on ennetada inimeste seadusest hälbivat käitumist ja raskema karistuse risk tingib alalhoidlikuma tegutsemise ning konformsuse – inimesed hindavad kaasnevaid riske ning väldivad seaduse rikkumist. Muudatus on tingitud sellest, et ajapikku on tekkinud tõdemus, et lisaks sõjaseisukorrale on ka teisi kriitilisi olukordasid, mis nõuavad kiiret ja täpset lahendamist ning kodanike kõrget distsipliini. Ühelt poolt distsiplineerib kõrgem karistusmäär,

teisalt omab ennetavat psühholoogilist mõju ka asjaolu, et eriolukorda (ja mobilisatsiooni või kõrgendatud kaitsevalmidust) käsitletakse senisest olulisemana – inimesed kontrollivad enda käitumist enam tundes, et olukord on hinnatud kriitiliseks.

Probleem 2. Salakuulamine, kaitseväes võimuhaaramine ning riigisaladuse avalikustamine ei ole enamohlikuna karistatavad kui need on toime pandud RKO ajal

Eesmärk 2: Salakuulamise, kaitseväes võimuhaaramise ning riigisaladuse avalikustamise puhul RKO ajal peaks tegu olema raskemini karistatav kui sama tegu tavaolukorras.

Muudatus 2: Teatud täiendavates koosseisudes enamohliku koosseisu loomine eriolukorra ajal toimepandud teo puhul. Näha KarS-i salakuulamise (§ 234), kaitseväes võimuhaaramise (§ 251) ja riigisaladuse avalikustamise (§ 241) koosseisudes ette enamohlik koosseis sama teo eest, kui see on toime pandud RKO ajal, nähes vastavas lisanduvast lõikes ette proportsionaalselt rangema sanktsiooni vastavalt.

Mõju 2: Mõju riigi julgeolekule. Paraneb RKO-de ajal toimepandud kaitseväeteenistusalaste süütegude üld- ja eripreventsioon. Nimetatud tegude toimepanemise eest RKO-de ajal karistuse diferentseerimine võimaldab mõjusamalt karistusõiguslikku heidutust ja preventsiiooni, tagamaks et riigile kriitilistel hetkedel oleks salakuulamise, võimuhaaramise ning riigisaladuse avalikustamise risk – osas mille puhul see on karistusõiguslike vahenditega saavutatav või toetatav – minimaalseks viidud.

Probleem 3: Osade kaitseväeteenistusalaste süütegude puhul on jätkuvalt ette nähtud distsiplinaarprejuditsioon

Eesmärk 3: Kaotada kaitseväeteenistusalaste süütegude puhul ettenähtud distsiplinaarprejuditsioon kui karistusõiguse revisjoni üldeesmärkidega vastuolus olev lahendus.

Muudatus 3: Distsiplinaarprejuditsiooni kaotamine - jätta KarS §-dest 432 ja 433 (käsu mittetäitmine ja käsu täitmisest keeldumine) välja sõnad „isiku poolt, kellel on kehtiv distsiplinaarkaristus sellise üleastumise eest“.

Mõju 3: Sotsiaalne mõju. Distsiplinaarkorras varasem karistamine ei ole enam aluseks isiku süüdimõistmisel samasisulises kuriteos. Tegu on pigem sotsiaalse mõjuga, topeltkaristuse kautamise teel tagatakse isikute õiguste parem kaitse. Karistusnormi arusaadavus annab omakorda parema võimaluse ja motivatsiooni seaduskuulekaks käitumiseks.

Probleem 4: Grupiline deserteerumine ei ole enamohlikuna karistatav

Eesmärk 4: Tagada, et grupiline deserteerumine oleks vastava süüteo koosseisus karistusõiguslikult diferentseeritud võrreldes ühekaupa sama teo toimepanemisega.

Muudatus 4: Grupilise deserteerumise enamohliku koosseisuna kriminaliseerimine - sätestada KarS §-des 436, 437, 438 ja 439 grupiline deserteerumine enamohliku koosseisuna.

Mõju 4: Mõju riigi julgeolekule ja sotsiaalne mõju. Paraneb toimepandud kaitseväeteenistusalaste süütegude üld- ja eripreventsioon. Sotsiaalpsühholoogilises mõttes on tegu grupikäitumise lõhkumisega, suurem sanktsioon heidutab seaduserikkumisega kaasa jooksmast, seda ka olukorras, kus esineb grupipoolne surve hälbivaks käitumiseks.

Probleem 5: Masinate, lendude ja laevajuhtimise nõuete rikkumine on põhjendamatult kaitseväeteenistusalaste kuritegudena kriminaliseeritud

Eesmärk 5: Kaotada tarbetu ülekriminaliseerimine ja partikularistlik masinate- lendude- ja laevajuhtimise nõuete rikkumine eraldi kaitseväeteenistusalaste kuritegudena.

Muudatus 5: Masina, lennuki ja laevajuhtimise nõuete rikkumise erikoosseisude kaotamine - Tunnistada KarS §-d 441, 442 ja 443 kehtetuks.

Mõju 5: Sotsiaalne mõju. Kaob ära dubleeriv ülekriminaliseerimine. Muudatus on suunatud isikute põhiõiguste paremale kaitsmisele.

Probleem 6: Vahiposti hülgamine ei ole erikoosseisuna karistatav

Eesmärk 6: Viia sisse kõrgendatud vastutus vahiposti hülgamise kui enamohtliku käsu täitmata jätmise vormi eest.

Muudatus 6: Vahiposti hülgamise kui enamohtliku käsu täitmata jätmise erikoosseisu loomine - Luua kaitseväeteenistusalaste süütegude peatükis vahiposti hülgamine kui enamohtliku käsu mittetäitmise kuriteokoosseis koos selle kvalifitseeritud koosseisuga kui tegu pannakse toime RKO ajal.

Mõju 6: Mõju riigi julgeolekule. Paraneb kirjeldatud toimepandud kaitseväeteenistusalase süüteo üld- ja eripreventsioon. Nimetatud teo toimepanemise eest karistuse diferentseerimine võimaldab mõjusamalt karistusõiguslikku heidutust ja preventiooni, tagamaks et teistest ülesannetest kriitilisema ülesande täitmisel oleks vahiposti hülgamise risk – osas mille puhul see on karistusõiguslike vahenditega saavutatav või toetatav – minimaalseks viidud.

Probleem 7: Võimu kuritarvitamine ja teenistusalane lohakus kaitseväeteenistusalaste kuritegudena on piisavalt määratlemata ja kriminaliseerivad kõikvõimalikke rikkumisi liiga avaralt

Eesmärk 7: Lahendada võimu kuritarvitamise ning teenistusalase lohakuse määratlematuse probleem selliselt, et asjakohased rikkumised oleksid vastavalt põhiseaduse määratletusnõudele mitte kõikehõlmavalt, vaid kitsamalt ja konkretiseeritult kuritegudena defineeritud.

Muudatus 7:

1. Tunnistada KarS §-d 446 ja 447 kehtetuks ning senise § 446 (võimu kuritarvitamine) ja § 447 (teenistusalane lohakus) asemele üldkoosseisude asemele luua 4 määratletumat erikoosseisu:
2. Tühise käsu andmine: Ülema poolt tühise käsu andmise eest – karistatakse kuni viieaastase vangistusega. Sama teo eest, kui see on toime pandud *väljakuulutatud olukorra* (? Vt. vastav märkus) ajal – karistatakse ühe kuni viieaastase vangistusega.
3. Alluva väärkohtlemine: Ülema poolt alluva kehalise väärkohtlemise, tema tervise kahjustamise või tema väarikust alandava kohtlemise või käsu andmise eest, mille täitmine põhjustab põhjendamatult tervisekahjustuse – karistatakse kuni viieaastase vangistusega.
4. Distsiplinaarvõimu kuritarvitamine: Ülema poolt distsiplinaarvõimu kohaldamise eest isiku suhtes, kelle suhtes seda ei tohi kohaldada või seaduses mittelubatud distsiplinaarkaristuse kohaldamise eest – karistatakse kuni viieaastase vangistusega.
5. Käsu ettevaatamatu täitmata jätmine millega põhjustati raske tagajärg: Tegevväelase poolt käsu ettevaatamatusest täitmata jätmise eest, mis tõi kaasa teisele isikule tervisekahjustuse või olulise varalise kahju või mille tagajärjel tekkis vahetu ja oluline oht riigi kaitsevõimele – karistatakse kuni üheaastase vangistusega. Sama teo eest *väljakuulutatud olukorra* ajal – karistatakse kuni viieaastase vangistusega.

Mõju 7: Mõju riigi julgeolekule ja sotsiaalne mõju. Tagatakse nimetatud süütegude osas KarS kaitseväeteenistusalaste süütegude põhiseadusest tulenev määratletusnõue, kaitseväelastel on võimalik täpsemini teada, milline tegu on kuriteona karistatav ning milline mitte, väheneb võimalus mõista kedagi kuriteos süüdi ebamäärase ja seega ennustamatu rakendusala kuriteokoosseisu

järgi. Kokkuvõtvalt on isikute põhiõigused muudatusega paremini kaitstud, teisalt suureneb õigusselgus, mis toob endaga kaasa suurema seaduskuulekuse.